MAQOLLARDA DARAXT, GUL VA MEVA NOMLARINING RAMZIY MA'NOLARI: QIYOSIY TAHLIL

Raximova Malika Sultonovna
Abu Rayhon Beruniy nomidagiUrganch davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu tezisda nemis va o'zbek maqollarida daraxt, gul va meva nomlari orqali ifodalangan ramziy ma'nolar qiyosiy jihatdan o'rganiladi. Mazkur o'simlik nomlarining xalq dunyoqarashi, milliy qadriyatlar, urf-odatlar hamda axloqiy tushunchalar bilan bog'liq semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ikki xalq maqollarida uchraydigan o'xshash va farqli ramzlar, ularning lingvomadaniy asoslari hamda obrazlilik imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari nemis va o'zbek tillarining paremiologik boyligini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: nemis maqollari, o'zbek maqollari, daraxt, gul, meva, ramziy ma'no, qiyosiy tahlil, lingvomadaniyat, milliy qadriyatlar, paremiologiya.

Maqollar xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi, dunyoqarashi, ma'naviy qadriyatlari va milliy tafakkurini o'zida mujassam etgan muhim folklor janrlaridan biridir. Ular qisqa, mazmunan teran va obrazli ifodalar orqali insonlarning hayot, tabiat, mehnat, do'stlik, yaxshilik va yomonlik haqidagi qarashlarini aks ettiradi. Har bir xalq maqollarida o'ziga xos madaniy belgilar, tarixiy tajribalar va ramziy obrazlar namoyon bo'ladi. Ayniqsa, daraxt, gul va meva nomlari bilan bog'liq obrazlar nemis va o'zbek maqollarida alohida semantik ahamiyat kasb etadi.

Daraxt ko'pincha hayot, avlodlar davomiyligi, mustahkamlik va tajriba timsoli sifatida talqin qilinadi. Gul go'zallik, yoshlik, noziklik va vaqtinchalik baxtni ifodalashi mumkin. Meva esa mehnat natijasi, hosildorlik, baraka va insonning qilgan ishidan olinadigan samara bilan bog'lanadi. Ushbu obrazlarni qiyosiy o'rganish nemis va o'zbek xalqlarining tabiatga munosabati hamda dunyoni obrazli idrok etishidagi umumiylik va farqlarni aniqlash imkonini beradi[5].

Mazkur tezisning maqsadi nemis va o'zbek maqollarida daraxt, gul va meva nomlari orqali ifodalangan ramziy ma'nolarni tahlil qilish, ularning o'xshash hamda farqli jihatlarini ochib berishdan iborat.

Daraxt obrazi ko'plab xalqlarning og'zaki ijodida uzoq umr, mustahkamlik, ildiz, nasl va hayotiy tajriba bilan bog'liq. Daraxtning ildizi, tanasi, shoxlari va meva berishi inson hayotining turli bosqichlarini ifodalash uchun metaforik asos bo'lib xizmat qiladi.

Nemis tilida keng tarqalgan "Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm" maqoli o'zbek tiliga "Olma daraxtidan uzoqqa tushmaydi" tarzida tarjima qilinadi. Ushbu maqolada olma va daraxt obrazi ota-ona bilan farzand o'rtasidagi o'xshashlikni ifodalaydi. Maqol insonning fe'l-atvori, odatlari yoki xususiyatlari ko'pincha uning oilaviy muhitida shakllanishini ta'kidlaydi. O'zbek tilidagi "Qush uyasida ko'rganini qiladi" maqoli ham mazmun jihatidan ushbu fikrga yaqin. Biroq nemis maqolida daraxt va uning mevasi o'rtasidagi tabiiy munosabat obraz sifatida ishlatilsa, o'zbek maqolida qush va uya tasviri asosiy o'rinda turadi[1].

Bu misol ikki xalq maqollarida bir xil hayotiy haqiqat turli tabiat obrazlari orqali ifodalanishi mumkinligini ko'rsatadi. Demak, ramziy ma'no umumiy bo'lsa-da, uni ifodalovchi obraz milliy til va madaniyatga bog'liq holda farqlanadi.

Daraxtning boshqa bir muhim ramziy xususiyati uning ildizlari bilan bog'liq. Ildiz insonning kelib chiqishi, oilasi, tarbiyasi va tarixiy xotirasini anglatishi mumkin. Daraxtning mustahkamligi esa

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

insonning hayotiy tajribasi, qat'iyati va ma'naviy tayanchlariga qiyoslanadi. Shu jihatdan daraxt obrazini o'rganish maqollarda inson va tabiat o'rtasidagi munosabatni tushunishda muhim ahamiyatga ega.

Gul obrazi nemis va o'zbek madaniyatlarida go'zallik, muhabbat, yoshlik va noziklik bilan chambarchas bog'langan. Biroq gulning ramziy ma'nosi faqat ijobiy tushunchalar bilan cheklanmaydi. Ayrim vaziyatlarda u tashqi joziba, o'tkinchilik yoki insonning zaifligini ham ifodalashi mumkin.

Nemis tilidagi "Keine Rose ohne Dornen" maqoli "Tikanlarsiz atirgul bo'lmaydi" degan ma'noni anglatadi. Ushbu maqolda atirgul go'zallik va quvonchning, tikan esa qiyinchilik va sinovlarning ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Uning mazmuni shundan iboratki, hayotdagi go'zal va qadrli narsalarga erishish ko'pincha muayyan qiyinchiliklarni yengib o'tishni talab qiladi[4].

O'zbek tilida bu mazmunga yaqin fikrni "Mashaqqatsiz rohat bo'lmas" maqoli ifodalaydi. Ikki maqolning obrazlari turlicha bo'lsa-da, ularning semantik markazida mehnat, sabr va qiyinchilikni yengish g'oyasi turadi[2]. Nemis maqolida tabiatdagi atirgul va tikan o'rtasidagi munosabat asosiy obraz bo'lsa, o'zbek maqolida insonning hayotiy tajribasi umumlashtirilgan holda beriladi.

Gul obrazining yana bir xususiyati uning vaqtinchalik go'zallikni ifodalashidir. Gul ochiladi, chiroyini namoyon etadi va vaqt o'tishi bilan so'lishi mumkin. Shu sababli gul ayrim kontekstlarda yoshlik, umrning o'tkinchiligi va fursatning qadriga yetish g'oyalarini ifodalash uchun ham qo'llanadi. Bunday ramziy talqinlarda gulning tabiiy xususiyatlari inson hayotiga ko'chiriladi.

O'zbek xalq tafakkurida gul obrazi mehr, latofat va go'zallik bilan ham bog'liq. Ayniqsa, badiiy nutqda atirgul, lola va boshqa gullar insonning tashqi ko'rinishi yoki ichki kechinmalarini tasvirlash uchun ishlatiladi. Nemis tilidagi Rose obrazi ham ko'pincha muhabbat va go'zallik bilan aloqador. Shunga qaramay, har bir gulning ramziy ma'nosi maqolning umumiy mazmuni va qo'llanish vaziyatiga qarab aniqlanishi lozim.

Meva obrazlari maqollarda hosil, baraka, mehnat samarasi va sabab-oqibat munosabatlarini ifodalashda muhim o'rin tutadi. Mevaning yetilishi uchun vaqt, parvarish va qulay sharoit zarurligi inson faoliyatining natijasi ham muayyan jarayon orqali yuzaga kelishini anglatadi.

Nemis tilidagi "Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm" maqolida olma nafaqat meva, balki ota-ona va farzand o'rtasidagi o'xshashlikni ifodalovchi ramzdir. Olmaning aynan qaysi daraxtdan tushgani uning kelib chiqishini belgilagani kabi, insonning ayrim xususiyatlari ham oilaviy tarbiya va muhit bilan bog'liq bo'lishi mumkin[5].

O'zbek maqollarida ham meva obrazi insonning mehnati va uning natijasini ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, "Nima eksang, shuni o'rasan" maqoli bevosita meva nomini tilga olmasa-da, ekin ekish va hosil olish munosabati orqali sabab va natija g'oyasini ifodalaydi. Uning mazmuni inson o'z xatti-harakatlariga muvofiq natijaga erishishini anglatadi. Bu maqolni meva va hosildorlik bilan bog'liq ramziy qarashlarni tushuntirishda qiyosiy misol sifatida qo'llash mumkin.

Meva obrazi, shuningdek, yetuklik va kamolot bilan bog'lanadi. Xom meva hali to'liq shakllanmaganlikni, pishgan meva esa yetuklik va tayyorlikni anglatishi mumkin. Shu asosda insonning bilim, tajriba va mahorat jihatidan rivojlanishi mevaning pishish jarayoniga qiyoslanadi. Bunday obrazlar tilning metaforik imkoniyatlarini namoyon etadi.

Biroq qiyosiy tahlilda muhim bir jihatga e'tibor berish zarur: barcha o'zbek va nemis maqollarida meva bir xil ma'noni anglatmaydi. Uning mazmuni maqolning tarkibiy qismlari, tarixiy qo'llanishi va kommunikativ vaziyatiga bog'liq. Shuning uchun ramzlarni faqat lug'aviy ma'no asosida emas, balki madaniy va kontekstual xususiyatlar bilan birgalikda o'rganish kerak.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Nemis va o‘zbek maqollarini qiyoslash natijasida bir necha umumiy xususiyatlarni ajratish mumkin. Birinchidan, har ikki xalq tabiat hodisalarini inson hayotini tushuntirish vositasi sifatida qo‘llaydi. Daraxt avlodlar davomiyligi, gul go‘zallik va sinovlar, meva esa yetuklik yoki natija bilan bog‘liq ma’nolarni ifodalashi mumkin.

Ikkinchidan, o‘simlik nomlari maqollarning obrazliligini kuchaytiradi. Insonlarga murakkab hayotiy tajribalarni sodda va esda qolarli shaklda yetkazish uchun tabiatdagi aniq predmetlardan foydalaniladi. Masalan, “Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm” maqolida oilaviy o‘xshashlik olma va daraxt munosabati orqali ifodalangan.

Uchinchidan, ikki xalqning maqollarida umumiy g‘oyalar mavjud bo‘lsa-da, ularning obrazli ifodalanishi farq qilishi mumkin. Nemis maqolida atirgul va tikan munosabati qiyinchilik hamda go‘zallikni birlashtiradi. O‘zbek tilidagi “Mashaqqatsiz rohat bo‘lmas” maqolida esa shu fikr bevosita hayotiy xulosa shaklida beriladi. Bu farq maqollarning milliy obrazlar tizimi va ifoda uslubini ko‘rsatadi[3].

Xulosa qilib aytganda, nemis va o‘zbek maqollarida daraxt, gul va meva nomlari xalqning tabiat haqidagi kuzatuvlari hamda inson hayotiga doir qarashlarini ifodalovchi muhim ramziy vositalardir. Daraxt obrazi avlodlar davomiyligi va mustahkamlik, gul go‘zallik va hayot sinovlari, meva esa yetuklik, hosil va faoliyat natijasi bilan bog‘lanadi. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, ikki xalq maqollarida o‘xshash axloqiy va hayotiy g‘oyalar turli obrazlar orqali ifodalanishi mumkin. Ushbu maqollarni lingvokulturologik va semantik jihatdan o‘rganish nemis hamda o‘zbek tillarining milliy-madaniy xususiyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shomaqsudov Sh., Shorahmedov Sh. Ma’nolar mahzani. — Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2001.
2. Madayev O., Sobitova T. O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi. — Toshkent: Sharq, 2010. — 208 b.
3. Abdurahmonov X. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi asarlarining sintaktik xususiyatlari bo‘yicha kuzatishlar. — Toshkent: Fan, 2021. — 184 b.
4. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. — Toshkent, 2012. — 380 b.
5. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining etimologik lug‘ati. — Toshkent: Universitet, 2020. — 592 b.
6. Yarashova N. Maqollarning semantik tabiati. // Наука и инновации. — 2024. — J. 2, № 10. — B. 138–141.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.